

Рис. 2. Елементи системи менеджменту підприємств гірничо–металургійного комплексу

впровадженні сучасних засобів і методів керування в межах вибраної комплексної концепції системи керування (інтегроване керування автоматизованим процесом виробництва);
 удосконаленні організаційних структур керування підприємством головним чином шляхом використання сучасних гнучких форм (адаптивні, програмно-цільові та інші структури);
 покращенні інформаційної системи для керування підприємством з метою покращення якості інформаційного масиву і розширення можливостей його швидкого використання;
 використанні засобів автоматизації і обчислювальної техніки для вдосконалення техніко-економічного рівня і якості виробництва (роботизація, гнучкі виробничі ділянки);
 використанні світового досвіду, а також співпраця всередині країни з іноземними партнерами для забезпечення необхідного рівня якості розвитку системи менеджменту на підприємстві.

Висновки. У результаті удосконалення системи менеджменту підприємства гірничо-металургійного комплексу отримують економічний і соціальний ефект: збільшується обсяг і підвищується товарність виробництва, забезпечується ритмічна робота підприємств, досягається економія живої і уречевленої праці, підвищується якість продукції, полегшується і змінюється характер праці, зростає задоволеність працею, скорочується плинність кадрів тощо.

Список літератури

1. **Бабець Є.К., Максимчук А.Г., Стасюк В.П., Чернов А.П.** Основи менеджменту: Навчальний посібник. – К.: Професіонал, 2007. – 496 с.
2. **Мартиненко М.** Стратегічний менеджмент: Підручник/ **Микола Мартиненко, Ірина Ігнат'єва.**, - К.: Каравела, 2006. - 319 с.
3. **С. Покрапивний, В. Колот.** Підприємництво: стратегія, організація, ефективність. - К.: Видавництво КНЕУ, 2004.

Рукопис подано до редакції 12.04.12

УДК 330.322: 502.33

В.Ю. КОРОТКИЙ, аспірант, ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ПОЛІТИКА МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ

Розглядаються стратегічні підходи Європейського банку реконструкції та розвитку і міжнародної фінансової корпорації до фінансування проектів у гірничодобувній галузі. Особливу увагу приділяється питанням забезпечення відповідального відношення до вирішення проблем охорони довкілля та здоров'я населення, безпеки праці і соціальної сфери.

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Гірничовидобувна промисловість є одним з основних чинників економічного зростання і соціального розвитку в Україні. Але отримати потенційні вигоди від інтенсивного освоєння ресурсів можна лише за умови довгострокового, відповідального підходу до розвитку гірничодобувної галузі. Накопичений досвід показує, що видобуток корисних копалин може мати негативні економічні, екологічні й соціальні наслідки, приводячи до посилення погіршення екологічної ситуації, посилення макроекономічних коливань, зменшення стимулів для інвестування в об'єкти інфраструктури й людський капітал і ослаблення інституціональної бази. Недостатнє екологічне й соціальне управління гірничовидобувними проектами може виявляти істотний довгостроковий вплив на стан ресурсів, біорозмаїття й місцевого населення [9].

Тому врахування екологічних і соціальних факторів у визначенні перспектив розвитку гірничодобувної галузі має принципово важливе значення й вимагає ґрунтовних досліджень.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання екологізації промислового виробництва піднімаються в роботах К.Н. Трубецького, Д.Р. Каплунова, Г.Г. Півняка, П.І. Пілова, М.С. Пашкевича, В.А. Ковальчука та ін. Але мінливість бізнес-середовища, зростання темпів видобутку природних копалин і як наслідок, критичне посилення антропогенного навантаження на довкілля вимагають підвищеної уваги до цих питань як з боку наукової громадськості, так і з боку урядів, бізнесу, фінансових структур.

Постановка завдання. Метою даної роботи є огляд основних положень політики міжнародних фінансових організацій щодо посилення відповідального відношення підприємств гірничовидобувної галузі в Україні до вирішення проблем соціального та екологічного спрямування.

Викладення матеріалу та результати. Фінансування інвестиційних проектів у гірничодобувній промисловості здійснюється міжнародними фінансовими організаціями з врахуванням необхідності запобігання масштабним негативним екологічним й соціальним наслідкам, у тому числі незворотного характеру, які може породжувати гірничовидобувна діяльність. Міжнародною фінансовою корпорацією IFC в 2007 р. розроблено «Посібник з охорони навколишнього середовища, здоров'я й праці для гірничовидобувної промисловості» [7], у якому визначені основні сфери, у яких потенційно можливе виникнення низки екологічних і соціальних проблем у зв'язку з видобутком корисних копалин. 17 жовтня 2012 р. Радою директорів СБРП були затверджені «Принципи діяльності в гірничовидобувній галузі» [9], у яких також приділена суттєва увага забезпеченню відповідального відношення до діяльності в гірничовидобувній галузі й визначені підходи до вирішення проблем охорони довкілля й здоров'я, безпеки праці й соціальної сфери. Порівняльну характеристику сфер негативного впливу на довкілля, що використовуються в цих підходах, відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Характерні для гірничодобувної галузі сфери несприятливого впливу на довкілля*	
Сфера впливу (IFS)	Сфера впливу (ЕБРП)
Водоспоживання і якість води	Управління водогосподарською діяльністю
Відходи	Організація збору і переробки відходів
Небезпечні матеріали	Контроль за застосуванням матеріалів: ртуть, цианід, вибухові речовини
Використання земель і біорозмаїття	Біорізноманіття
Якість повітря	-
Шум і вібрація	-
Використання енергії	-
Вплив на візуальне сприйняття	-
Охорона праці й техніка безпеки	Охорона здоров'я на виробництві та безпека праці
Охорона здоров'я й забезпечення безпеки місцевого населення	Соціальні проблеми
Закриття гірничодобувних підприємств і наступні етапи	Закриття об'єктів видобування та фінансові гарантії
-	Взаємодія і консультації з зацікавленими сторонами

* Джерело: <http://www.ifc.org/ifcext/sustainability.nsf/Content/Environmental> [6]

СБРП має тривалу історію надання фінансування в Україні з метою розвитку. Як один з найкрупніших інвесторів в Україні, банк надає фінансові засоби в досить широкому діапазоні. Загалом в Україні за участю СБРП 2012 р. інвестував в українську економіку 934 млн євро в

рамках 35 проектів [3]. Станом на 1 січня 2013 р. ЄБРР узяв зобов'язання щодо надання понад 8,2 млрд євро кредитів в рамках 318 проектів (рис. 1). Портфельна частка проектів у приватному секторі складає 66% (наростаючим підсумком в 2012р., включаючи регіональні проекти).

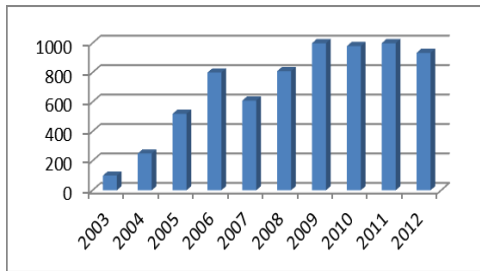

Рис. 1. Обсяг проектів ЄБРР в Україні, 2003-2012р.р. (млрд євро) [4;5]

Стратегія банку в Україні спрямована на впровадження послідовного підходу до реалізації своєї Екологічної та соціальної політики. Проекти банку в гірничодобувній галузі зосереджуються на мінімізації площі використаної або відчуженої землі, раціональній практиці використання небезпечних матеріалів, поводження з такими матеріалами та їхнього зберігання, безпечного зберігання відходів, попередження негативного впливу на водні ресурси та визначення та фінансування заходів з рекультивації земель з самого початку діяльності [4]. Прикладом такого проекту є виділення позики у розмірі до 36 млн дол США українській вугледобувній групі в грудні 2011 р. Банк фінансує створення виробництва з утилізації вугільних відходів для одержання енергетичного вугілля з відвалів порожньої породи і шламонакопичувачів. У рамках цього проекту передбачається фінансування будівництва чотирьох заводів з переробки вугільних відходів сукупною потужністю в 3,6 млн т на рік. Проект має суттєві перспективи для широкого застосування в інших регіонах України як у вугільній, так і в інших галузях. Він зареєстрований за другою категорією проектів спільного здійснення і передбачає незалежне міжнародне оцінювання і перевірку.

Варто відзначити, що не всі проекти досягають задекларованих цілей. Недавні інвестиції Банку включають кредити для системи сервісу фірми "Бош", компаній "Укрснаб" та "АрселорМіттал Кривий Ріг", та, згідно оцінок, наданих Відділом оцінки проектів, були тільки частково успішними. Наприклад, інвестиційний проект з "АрселорМіттал Кривий Ріг" досяг цілей щодо підвищення рівня використання потужностей, корпоративної реструктуризації та розширення ринку. Проте він не досяг цілей щодо підвищення енергоефективності, а показники щодо охорони довкілля отримали оцінку „Незадовільно”. Висновки, зроблені на основі досвіду проекту "АрселорМіттал Кривий Ріг", полягають в обмеженості можливостей підвищення енергоефективності на виробничих потужностях радянських часів, тому що вони були побудовані для використання дешевих енергоресурсів з зовнішніх джерел та не пристосовані для збору та утилізації відхідних газів. [4]

Загалом за підходом ЄБРР, урахування екологічних чинників при інвестуванні проектів у гірничодобувній промисловості включає кілька видів діяльності:

Застосовуючи екологічні й соціальні критерії, ЄБРР пропонує відповідно до рекомендацій Всесвітнього банку й розробленої ЄБРР екологічної й соціальної політики здійснювати класифікацію інвестиційних проектів у гірничодобувній галузі на категорії "А", "В", "С" або "ФП" (табл. 2)

Таблиця 2
Класифікація інвестиційних проектів з врахуванням екологічних і соціальних критеріїв
(Підхід ЄБРР та Світового банку)

Категорія проекту	Характеристика проекту	Вимоги до проекту
Категорія "А"	Проект може в перспективі стати джерелом потенційно серйозних і багатопланових екологічних і/або соціальних наслідків і проблем, які на момент віднесення його до цієї або іншої категорії важко визначити й для яких потрібен механізм оцінки, проведеної за участю незалежних сторонніх фахівців	ТР 1: Попередня екологічна й соціальна оцінка й керування; ТР 2: Трудові відносини й умови праці; ТР 3: Запобігання й зменшення забруднення навколишнього середовища;
Категорія "В"	Потенційні несприятливі екологічні й/або соціальні наслідки проекту обмежені районом місцезнаходження об'єкта й без праці піддаються виявленню й нейтралізації за допомогою заходів з'якшення впливу. Вимоги до комплексного обстеження визначаються залежно від	ТР 4: Охорона здоров'я, захист і

	специфіки проекту.	безпека місцевого населення;
<i>Категорія "С"</i>	Передбачаються мінімальні несприятливі екологічні або соціальні наслідки або їх відсутність, і із цієї причини не потрібно попередня екологічна й соціальна оцінка, крім віднесення його до даної категорії.	ТР 5: Придбання земель, змушене переселення й економічне переміщення;
<i>Категорія "ФП"</i>	Проекти, фінансовані ЄБРР через фінансових посередників (ФП): частки фонди акціонерного капіталу, банки, лізингові компанії, страхові компанії й пенсійні фонди.	ТР 6: Збереження біологічної різноманітності й стійке керування природними ресурсами; ТР 7: Корінні народи; ТР 8: Культурна спадщина; ТР 9: Фінансові посередники; ТР 10: Оприлюднення інформації й взаємодія із зацікавленими сторонами.

Це дасть можливість врахувати масштаби потенційних екологічних і соціальних наслідків і проблем цих проектів, визначити характер і масштаб необхідних по кожному проекту заходів щодо визначення суттєвих екологічних і соціальних аспектів, оприлюднення інформації й взаємодії із зацікавленими сторонами, беручи до уваги характер, місце розміщення, екологічну чутливість і масштаби проекту, а також характер і серйозність пов'язаних з ним потенційних екологічних наслідків і проблем.

Після віднесення інвестиційного проекту в сфері гірських розробок до тієї або іншої категорії, ЄБРР визначає, які заходи необхідно провести для комплексного допроектного обстеження. Відносно проектів, віднесених до категорії "А", обов'язковою є оцінка екологічного й соціального впливу та перевірка на відповідність нормативам і керівним принципам, що мають пряме відношення до даного проекту. Також вимагається прийняття юридично обов'язкових планів дій щодо усунення невідповідностей, виявлених на момент комплексного обстеження.

Наступним етапом є визначення або встановлення зони впливу гірничодобувного проекту. До неї можуть входити райони й населені пункти, які можуть підпадати під кумулятивний вплив у результаті реалізації інвестиційного проекту. Зокрема, це може стосуватися ліній електропередачі, під'їзних доріг, кар'єрів, гірничозбагачувальних підприємств. Крім того, у зоні впливу проекту може проживати місцеве населення, на житті якого позначиться реалізація проекту, а також підприємства або бізнес-структури, не пов'язані з гірничодобувною компанією, але залежні від реалізації даного проекту. Зокрема, можливе виникнення потреби у будівництві нових доріг, забезпеченні джерелами водопостачання, необхідно мати постійне джерело електроенергії і т.д [8]. Через більші розміри території, яка може стати об'єктом впливу проектів у гірничодобувній галузі, і чим більші потенційні наслідки їх реалізації, тим більшу увагу необхідно приділяти оцінці фонових екологічних і соціально-економічних умов у зоні впливу планованого проекту.

До зони впливу гірничодобувного проекту відносяться не тільки фізичні об'єкти та населені пункти, а й різноманітні групи стейк-холдерів, на інтереси яких потрібно зважати і здійснювати їх постійний моніторинг. До зацікавлених сторін можна віднести загальнонаціональні, регіональні й місцеві органи влади, громадські організації, профспілки й місцеве населення та ін. Багато із груп стейк-холдерів займають тверді позиції, рішуче виражають свою стурбованість із приводу конкретних виробничих процесів і проектів у гірничодобувній галузі, намагаються впливати на них, і щоб уникнути небезпеки виникнення серйозних збоїв у реалізації проекту й майбутньої експлуатації проектного об'єкта, контакти з ними необхідно планувати настільки ж ретельно, як і інші аспекти виробничо-господарської діяльності[9]. Таким чином, поінформованість про турботи й сподівання зацікавлених сторін і реагування на них, налагодження взаємодії зі стейк-холдерами стають одним із ключових факторів ведення бізнесу компаніями, що працюють у гірничодобувній галузі.

Усі проекти, що реалізуються в гірничодобувній промисловості, повинні запобігати виникненню нових і сприяти усуненню існуючих соціальних проблем, таких як змушене переселен-

ня, економічне переміщення, нерівність чоловіків і жінок, соціальна напруга, безробіття та ін. Наприклад, у м. Кривий Ріг в 2011 р. було зареєстровано понад 5 тис безробітних. При цьому існують істотні відмінності між рівнем безробіття, офіційно зареєстрованим Державною службою зайнятості України та рівнем безробіття, визначеним за методикою Міжнародної організації праці (МОП). У 2010 р. рівень безробіття у Дніпропетровській області, вимірюваний за методологією МОП, становив 7,1 %, що є значно вищим ніж 2 % безробіття, зареєстрованого Дніпропетровським обласним центром зайнятості.

Рівень безробіття у м. Кривий Ріг серед жінок у кілька разів перевищує рівень безробіття серед чоловіків. Наприклад, у 2000-2007 рр. 77 % усіх зареєстрованих безробітних склали жінки. Такий розрив можна частково пояснити частково пояснити важливістю важкої промисловості - галузі, у якій традиційно домінували чоловіки [3].

СБРР в цьому напрямку діяльності намагається вплинути на ситуацію, і при цьому досягти більш вагомого ефекту в порівнянні з ефектом від дотримання національних стандартів. Це буде особливо стосуватися великомасштабних проектів розвитку гірничодобувних підприємств категорії А, оскільки компанії цієї категорії мають у своєму розпорядженні знання, фахівців і інші ресурси для вирішення соціальних проблем.

Надання фінансових гарантій при закритті об'єктів гірського видобутку. Після закінчення експлуатації будь-якого рудного родовища залишається загроза зараження ґрунтів і води протягом тривалих періодів часу, якщо належним чином не буде забезпечена їхня стабілізація й закриття. Як свідчить накопичений у світі передовий досвід, належні заходи стабілізації й закриття виробничих об'єктів необхідно продумувати вже на початковому етапі проектування й протягом усього терміну служби вносити в ці заходи корективи. СБРР вимагає передбачати в інвестиційних проектах створення відповідних механізмів фінансування заходів щодо закриття об'єктів гірського видобутку.

Крім прямих інвестицій у гірничодобувну галузь, СБРР вкладає - у непрямій формі - кошти в реалізацію проектів у сфері гірських і кар'єрних розробок у формі входження в акціонерні капітали, кредитування, проектне фінансування через відкриті банком кредитні лінії або в рамках Програми сприяння розвитку торгівлі. Згідно з вимогами екологічної й соціальної політики СБРР, фінансові посередники (ФП), які отримують інвестиції, повинні дотримуватись діючих у СБРР екологічних і соціальних вимог, а також проводити комплексні екологічні й соціальні обстеження клієнтів. Фінансовим посередникам забороняється вкладати кошти в компанію, виробнича діяльність якої не відповідає нормативам і стандартам у галузях охорони здоров'я, безпеки праці, трудових відносин і навколишнього середовища.

Ініціатива щодо забезпечення прозорості в добувних галузях (ІПДГ) (Extractive Industries Transparency Initiative (EITI)) - це незалежний і добровільно підтримуваний на міжнародному рівні стандарт розвитку прозорості у видобувних галузях. Головна мета цієї ініціативи - вдосконалення управління гірничодобувним сектором економіки за допомогою прозорої діяльності та підзвітності гірничодобувних підприємств. В рамках ініціативи передбачається вивчення, публікація та перевірка всієї інформації про рух грошових коштів компаній в нафтогазовому та гірничодобувному секторах, а також у відповідних доходах держави. За станом на серпень 2012 року учасниками реалізації ІПДГ були 14 країн (включаючи три країни операцій СБРР), а 22 країни стали кандидатами на приєднання до неї (серед них дві країни операцій СБРР) [2;10].

З метою удосконалення методів управління у видобувних галузях України, поліпшення інвестиційного клімату в державі і т.п. Кабінетом Міністрів України прийнято постанову «Про приєднання України до Ініціативи щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях», якою одночасно схвалено Заяву Кабінету Міністрів України про приєднання до Ініціативи. На сьогодні затверджено План заходів щодо впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд», яким передбачена імплементація в Україні Ініціативи щодо забезпечення прозорості видобувних галузей згідно її критеріїв [2]. Кабмін відзначає, що приєднання України до ІПДГ буде сприяти вдосконаленню методів управління у видобувній галузі, покращить

інвестиційний клімат в державі, сприятиме підвищенню ефективності використання природних ресурсів і підтвердить наміри уряду України відносно рішучої боротьби з корупцією. Проте ті кроки, що здійснюються в бік відкритості, мають на сьогодні здебільшого декларативний характер і поки що не просуваються далі намірів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Суттєвий вплив, який здійснює добувна промисловість на довкілля та соціальне середовище, а також її ключове значення для розвитку економіки України, створює ситуацію, в якій перетинаються інтереси багатьох груп стейк-холдерів. Ініціативи міжнародних фінансових організацій, таких як IFS та ЄБРР, дають можливість врахувати більшість цих інтересів. Ці ініціативи спрямовані на забезпечення відповідального відношення до вирішення проблем охорони довкілля та здоров'я населення, безпеки праці і соціальної сфери, відкритість діалогу між урядами держав, бізнесом і населенням у різних країнах. Підтримка цих ініціатив дасть змогу Україні запобігти залежності, стати рівноправним гравцем на світовому ринку металомісткої продукції та одночасно захистити національні інтереси і зберегти наявний ресурсний потенціал для майбутніх поколінь.

Разом з тим потребують аналізу та оцінки пропозиції ЄБРР щодо ще більшого зниження державної участі та державного впливу на розвиток гірничодобувної промисловості. В сировинних країнах на сьогодні все більшого поширення набуває концепція ресурсного націоналізму, яка передбачає необхідність посилення контролю з боку суспільства та держави над використанням природних ресурсів, збереження їх для наступних поколінь. Ресурсний націоналізм проявляється у формі посилення контролю за участю іноземних компаній у розробці природних ресурсів, збільшенні ролі державної власності в цій сфері, і навіть експропріації та націоналізації шахт і свердловин у випадку, якщо розробка ресурсів не вкладається в обумовлені вимоги [1]. Необхідні дослідження, які дали б можливість обґрунтувати найефективніший для сталого розвитку рівень державного втручання в Україні.

Список літератури

1. Кондратьєв В. Ресурсний націоналізм и структура економіки. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=160351>
2. Урядовий портал, 11.10.2012 [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245684135
3. Профіль м. Кривий Ріг: демографія, економіка, бюджет./ Проект РЕОП/ Кривий Ріг, 2012.-45стор.
4. Strategy for Ukraine/ EBRD, As approved by the board of directors on 18 september 2007 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ebrd.com/pages/about/policies.shtml>
5. ЄБРР інвестує 300 мільйонів в сільське господарство України. - 13.03.2013 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2013/03/13/365574/>
6. Офіційний сайт Міжнародної фінансової корпорації. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: [http://www.ifc.org/ifcext/sustainability.nsf/Content/Environmental Guidelines](http://www.ifc.org/ifcext/sustainability.nsf/Content/Environmental%20Guidelines)
7. Environmental, Health and Safety Guidelines for Mining / IFS/- 2007/- 93р.
8. Environmental and Social Policy/ -EBRD, May 2008 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ebrd.com/downloads/research/policies/2008policy.pdf>
9. Mining operations policy/ EBRD, As approved by the Board of Directors at its Meeting on 17 October 2012. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ebrd.com/pages/sector/naturalresources/policy.shtml>
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Рукопис подано до редакції 12.04.12